

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2023 • 115-131

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1368557

DİN EĞİTİMİNDE ANAKRONİZM PROBLEMİ

The Problem of Anachronism in Religious Education

Yusuf BATAR

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye

Prof., İnönü University Faculty of Theology, Department of Religious Education, Malatya, Türkiye

yusuf.batar@inonu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-1620-7754>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 29.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yusuf Batar).

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

DİN EĞİTİMİNDE ANAKRONİZM PROBLEMİ

The Problem of Anachronism in Religious Education

Öz

Örgün ve yaygın din eğitiminin içeriklerinde karşılaştığımız anakronizm probleminin ele alındığı bu çalışmada, "bir şeyin, bir kavramın veya olayın gerçek tarihsel bağlamı dışına çıkartılması ve geçmişin temel özellikleriyle günümüzden farklı olduğunun göz ardı edilmesi" şeklinde tanımlanan bu kavram ışığında, din eğitiminin içeriğini oluşturan dinî kavramlar başta olmak üzere, eğitime konu edilen diğer konuların ve süreçlerin bağlamından kopartılarak tüm zamanların yegâne bilgisi ve doğrusu şeklinde sunulması ya da söz konusu içeriklerin oluştuğu zamanla olan ilişkisinin göz ardı edilmesi şeklinde tezahür eden bu yaklaşımın muhtemel sebepleri ve yol açtığı sorunlar tartışılmaktadır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma türlerinden olan doküman analizi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Örgün ve yaygın din eğitiminin içeriğini oluşturan tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi kaynakların yanı sıra özellikle DKAB ders kitaplarında seçilen örnek metinler üzerinde yapılan analizlerde, temel metinlerin okunmasında, dinî referansların kullanılma biçiminde, rivayete dayalı bilgilerin aktarımında ve eğitim süreçlerinde kullanılan dilde anakronik yaklaşımın sebep olduğu çeşitli ifadelerin ve değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir. Literal okuma, dil ve tarih bilgisi yetersizliği, tarafgirlik, düşüncede bağnazlık gibi etkenlerle meydana gelen bu sorunun aşılabilmesi için örgün ve yaygın din eğitimi süreçlerinde derinlikli bir alan bilgisine, analitik ve eleştirel düşünceye, ileri düzeyde bir genel kültür bilgisine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle öğretmenlerin her türlü anakronizme karşı temkinli olmalarının ve öğrencilerini de bu konuda duyarlı ve donanımlı hale getirmelerinin önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, anakronizm, din dili, dini metinler.

Abstract

In this study, the problem of anachronism that we encounter in the contents of formal and non-formal religious education is discussed. In the light of this concept defined as "taking something, a concept or event out of its real historical context and ignoring the fact that the past is different from the present with its basic features", religious concepts that constitute the content of religious education are discussed. The possible reasons and problems caused by this approach, which manifests itself as detaching the context of other subjects and processes in education, and presenting them as the only knowledge and truth of all times, or ignoring the relationship of the contents in question with the time in which they were created, are discussed. The data of the research was obtained using the document analysis method, which is a type of qualitative research. In the analyzes made on the sample texts selected especially in the DKAB textbooks, as well as on the sources such as tafsir, hadith, fiqh and sirah, which constitute the content of formal and non-formal religious education, it is revealed that the anachronistic approach is the reason for the anachronistic approach in the reading of basic texts, the way of using religious references, the transfer of narrative-based information and the language used in educational processes. It can be seen that there are various expressions and evaluations. It is understood that in-depth field knowledge, analytical and critical thinking, and an advanced level of general cultural knowledge are needed in formal and non-formal religious education processes in order to overcome this problem, which occurs due to factors such as literary reading, insufficient knowledge of language and history, bias, and bigotry in thought. It is understood that it is especially important for teachers to be cautious about all kinds of anachronisms and to make their students sensitive and equipped in this regard.

Keywords: Religious education, anachronism, religious language, religious texts.

GİRİŞ

Din eğitimi programının temel öğeleri, büyük ölçüde benimsenen din bilimsel ve eğitim bilimsel yaklaşımlara göre şekillenir. Eğitimin hedefleri, temel kazanımları, içeriği ve eğitsel uygulamaları buna göre belirlenir. Bu kapsamda dinî bilgiyi edinme ve öğretme süreçlerimiz ve dinî referansları kullanma biçimimiz din bilimsel yaklaşıma göre şekillenirken; eğitsel süreçleri gerçekleştirme biçimimiz ise benimsediğimiz eğitim bilimsel yaklaşıma göre düzenlenir. Bu konudaki yaklaşımları genel olarak iki farklı kategoride değerlendirmek mümkündür. Birincisi, mevcut dinî bilgiyi olduğu gibi nakletmeyi esas alan konu ve öğretmen merkezli normatif/doktriner yaklaşımlar, diğeri de probleme göre çözüm üretmeyi ve güncelliği esas alan öğrenci merkezli eleştirel yaklaşımlardır.

Ülkemizde şu anda yürürlükte olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (DKAB) öğretim programının girişinde Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programlarının temel felsefesini ortaya koyan şu ifadeler yer almaktadır: “Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır. Bu nitelik dokusuna sahip bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır (MEB, 2018a).” Millî eğitimimizin bütüncü bir parçası olan din eğitimi açısından da bağlayıcı olan bu bakış açısına göre öğrenciye salt anlamda bilgi yüklemeyi esas alan ezberci ve nakilci yaklaşımlar artık geçerliliğini yitirmiştir. Bu açıdan ideal olan, dinî bilgiyi hazır klişe şeklinde sunmak yerine öğrencinin bu bilgiyi anlamasını ve kendi değeri haline getirmesini sağlamaktır (Doğan ve Tosun, 2003, s. 49). Benzer şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı da yaygın din eğitimi sahasında görev alan personeline kazandırmayı hedeflediği yetkinlikler arasında; problemler karşısında mantıkî tutarlılık ve eleştirel düşünebilmek, tarihî ve güncel dinî oluşum ve akımları değerlendirebilmek, din konusunu günlük yaşamdan kopuk olmadan ele alabilmek, problem çözme yeteneklerine sahip olmak, öğretim süreçlerinde ezberci değil, sentezci ve yorumlayıcı olmak gibi becerileri saymaktadır (DİB, t.y.). Örgün ve yaygın din eğitimi için ön görülen bu aktif ve çözüm odaklı yaklaşıma karşın, uygulamada henüz bu konuda istenen düzeyde bir seviye yakalanamadığı da bir vakiydir. Nitekim din eğitimimizin güncel problemleriyle ilgili çalışmalarda, derslerde öğrencilerin hazırbulunuşluğuna, güncel durumlarına ve ilgilerine dikkat edilmeden, bazı klişe bilgilerin olduğu gibi sunulması; bilgi aktarımı ve ezbere dayalı anlayış, eleştirel düşünce, üst düzey zihinsel ve duyuşsal süreçler gibi hedeflerin gözetilmemesi gibi sorunların devam ettiği vurgulanmaktadır. Aydın’ın (2011, s. 67) ifadesiyle, alışageldiğimiz eğitim yaklaşımı, eğitimcinin, kendi dindarlık anlayışını çocuğa dayatması, belli dinî bilgi kalıplarını telkinle yetinmesi, onları anlamadan ezberleterek onlarla şartlandırması, düşünmeyi durdurup dinin öngördüğü değerleri anlamadan/anlamlandırmadan benimsemeye veya benimser görünmeye sürüklenmesi şeklinde yürümektedir. Bunun ötesinde özellikle yaygın din eğitiminde günümüz insanının ihtiyaçlarını yeterince karşılamayan konulara yer verilmesi (Tosun, 2002, s. 164), vaazlarda kullanılan bazı kaynak eserlerde hurafelerin yer alması (Yakıt, 1995, ss. 423-424) gibi sorunlar din eğitiminde hedeflenen bilişsel ve duyuşsal kazanımların gerçekleşmesine engel olmaya devam etmektedir.

Örgün ve yaygın din eğitimindeki bu sorunlu yaklaşımın temel sebeplerinden birisi anakronizmdir. Yani, belirli bir dinî düşüncenin bağlamından kopartılarak tüm zamanların yegâne doğrusu şeklinde öğrencilere sunulması ya da herhangi bir dinî bilginin, olgunun veya problemin zuhur ettiği zamanla olan ilişkisinin göz ardı edilmesidir. Nitekim anakronizm; “bir şeyin, bir kavramın veya olayın gerçek tarihsel bağlamı dışına çıkartılması” (Cevizci, 1999, s. 45) şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun dinî düşüncedeki karşılığı ise, belirli bir zamanda ve/veya yerde üretilmiş olan dinî bilgiyi bütün zamanlar ve dönemler için geçerli kabul edip nesilden nesile olduğu gibi aktarmaktır. Bu yaklaşımın iki türlü yansıması vardır. Birincisi geçmişte olanı bugün olmuş gibi değerlendirmektir. Yani geçmişte meydana gelen herhangi bir olayı, söylenen bir sözü

bu zamanın koşullarında ortaya çıkmış gibi değerlendirmek ve dünü bugünün kavramlarıyla betimlemektir. İkincisi de tarihi olanı bugüne taşımaktır. Tarihsel olan bir algıyı ya da hükmü bugün için geçerli kılmaya çalışmaktır. Her iki şekilde de herhangi bir zamanda söylenmiş bir sözün ilk muhatabının durumunu dikkate almadan, söz konusu hitabı değerlendirmek, yanlış ve eksik bir zaman tasavvuru ortaya koyması bakımından anakroniktir (Uzun, 2018, s. 160). Dinî gelenek içerisinde geçmişin koşullarında yaşanmış herhangi bir olayı, kendi zamanının gerçekliğinden ve bağlamından kopartarak sanki bugün yaşanmış gibi değerlendirip güncel duruma göre anlamlandırmaya çalışmak ya da dinî bir ilkenin kendisini değil de geçmişteki uygulama biçimini esas kabul etmek, bunların her ikisi de anakronik tutumlardır. Din eğitimi her hangi bir dinî içeriği veya ilkeyi adeta dondurulmuş paket bilgi halinde öğrencilere sunmak tam da bu yaklaşımın bir ürünüdür.

Bilindiği gibi dinî gelenek içerisinde zamanın koşullarına bağlı olarak çok farklı yorumlar ve uygulamalar oluşagelmiştir. İslam düşünce geleneğinin temel disiplinleri arasında sayılan tefsir, kelam, fıkıh vb. birçok disiplinde ortaya çıkan yorum farklılıkları ve buna bağlı olarak meydana gelen mezhepsel oluşumlar bunun en açık göstergeleridir. Hiç şüphesiz bu oluşumların meydana gelmesinde sosyal, kültürel ve siyasal koşulların büyük etkisi olmuştur. Bu somut gerçekliğe rağmen herhangi bir dinî bilgiyi veya tutumu, içerisinde bulunduğu koşullardan bağımsız bir şekilde ele almak ve diğer taraftan içinde yaşadığımız zamana uygun bir okuma yapmayı göz ardı etmek en azından dinî düşüncenin kendi oluşum seyri içerisindeki dinamik yapıyla uyuşmayan bir yaklaşımdır. Örgün ve yaygın din eğitiminin içeriklerini ve eğitsel etkinliklerini oluştururken dünü ve bugünüyle zaman faktörünü göz ardı etmek bu yaklaşımın bir yansımasıdır. Böyle bir eğitim süreci öğrencide zaman bilinci, kronoloji, analiz, sentez, anlamlandırma, problem çözme ve yorumlama gibi üst düzey bilişsel becerilerin gelişmesine hizmet etmeyeceği gibi muhatap olduğu dinî içerikle kendisi arasında sağlıklı bir ilişki kurmasına da engel olacaktır.

Din eğitiminin bireysel ve sosyal anlamdaki istedik kazanımlarına engel olan ve anakronizm kavramıyla açıklamaya çalıştığımız bu problemin çözümlenebilmesi için öncelikle bu yaklaşımı besleyen zihinsel arka plana bakmak gerekir. Bu kapsamda dinî düşüncedeki anakronizmin olgusal, kavramsal ve yorumsal boyutlarını tahlil ederek, sorunun çerçevesi netleştirilebilir ve böylece din eğitiminin etkinliğini ve verimini sınırlayan bu sorunun çözümüne ilişkin öneriler geliştirilebilir. Tarihte, edebiyatta ve sanatta örneklerine sıkça rastladığımız anakronik anlatım bazen yetersiz bilgiden dolayı, bazen kasıtlı olarak geçmişle bugün arasında bağ kurmak, bazı şeylere zaman üstü bir nitelik kazandırmak veya hiciv amaçlı uygulanagelen bir yaklaşımdır. Örnek olarak, Ortaokul Tarih dersinde okutulan bir ders kitabındaki şu cümleye bakalım:

Nizamülmülk: *“Bağdat'ta kendi adımla anılacak olan Nizamiye Medresesini kurdum. Bu medrese tarihteki ilk üniversite olarak kabul edilir”* (Tüysüz ve Yıldırım, 2006, s. 119; akt: Öztürk, 2011, s. 53).

Büyük Selçuklu devletinin kudretli veziri Nizamülmülk'ün ağzından aktarılan bu kurgusal metinde 11. yüzyılda inşa edilen Nizamiye Medresesi “ilk üniversite” olarak adlandırılmaktadır. Oysa eğitim tarihiyle ilgili kaynaklarda “üniversite” kavramının çok sonraları kullanıma giren ve aslında medreseden ilham alınarak Batı dünyasında kurulan yüksek öğretim kurumlarını tanımlayan bir ifade biçimi olduğu bilinmektedir (Makdisi, 2004). Görüldüğü gibi söz konusu ders kitabının yazarları belki de üniversite kavramının günümüzdeki üstünlüğünü ve saygınlığını dikkate alarak daha modern bir kavramı düne taşıyarak anakronik bir müdahalede bulunmuşlardır. Böylece tarihte olmayan bir olgu, okuyucuya varmış gibi aktarılmaktadır. Kaldı ki medrese ile üniversite kurumsal olarak da farklılıkları olan kurumlardır. Basit bir tarihlendirme hatası gibi görülen bu yaklaşımdaki temel problem aslında daha önce varlık sahnesine çıkan öncü bir kuruma (medrese), kendisine ilham kaynağı olduğu bir kuruma (üniversite) benzeterek itibar kazandırmaya çalışmaktır. Benzerlerini din eğitimiyle ilgili kitaplarda da gördüğümüz bu tür “zamanını şaşırın” bilgilerin verilmesi anakronik bakışı yansıtmaktadır. Bunun da ötesinde yaygın din eğitimi özellikle vaaz türü anlatımlarda, bazen konunun daha iyi anlaşılması gibi iyi niyetle, bazen tarafgir bir yaklaşımdan kaynaklanan art niyetle gerçekleşen bu tür müdahaleler

beraberinde birçok sorun üretmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi olayları ve olguları bağlamından koparan bu yaklaşım, sebep olduğu kavram kargaşasının yanı sıra olgusalığa, anlamlandırmaya ve özgün tutumlar geliştirmeye de engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla örgün ve yaygın din eğitimi konu edilecek olan dinî içeriğin anakronik bir özellik taşıma durumu ve buna karşı alınması gereken din bilimsel ve eğitim bilimsel tedbirler üzerinde durmak gerekir.

Dinî metinlerin anlaşılmasında ve sunumunda yaşanan anakronizm problemiyle ilgili çalışmalarda rivayete dayalı bilgilerin aktarımında (Ahatlı, 2004), vaaz ve hutbelerde ayetlerin ve hadislerin bağlamdan kopartılarak kullanılması (Ateş, 2008), Kur'ân'ı bilimsel bilgiler ışığında yorumlama çabası (Demir, 2010; Ekinci, 2019), fıkhi bilgilerin güncel durumlara uygun olmayışı (Bardakoğlu, 2015), tefsirde anakronizm (Uzun, 2018), hadis yorumlarındaki anakronizm (Coşkun, 2008), meallerde anakronizm (Koç, 2021), gibi konular ön plana çıkmaktadır. Söz konusu çalışmalarda dinî söylemin anlaşılmasını güçleştiren ve esas gayesini gölgeleyen anlayışların yol açtığı anlam karmaşası somut veriler üzerinden anlatılmaktadır. Ancak bu sorunun din eğitimiindeki yansımalarının yeterince çalışılmadığı görülmektedir. Özellikle örgün ve yaygın din eğitimiinde kullanılan içeriklerde ve söylem biçimindeki anakronik yaklaşımların tahlil edilmesine ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir ihtiyaçtan yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada öncelikle anakronizm kavramının anlamı analitik bir şekilde incelenecek ve bu yaklaşımın dinî içeriklerdeki yansımaları üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu yaklaşımın din eğitimiinde sorun oluşturan yönleri ve bu konuda alınabilecek eğitsel tedbirler ele alınacaktır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma türlerinden olan doküman analizi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Örgün ve yaygın din eğitiminin içeriğini oluşturan tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi kaynakların yanı sıra özellikle DKAB ders kitaplarında seçilen örnek metinler üzerinde yapılan analizlerde, temel metinlerin okunmasında, dinî referansların kullanılma biçiminde, rivayete dayalı bilgilerin aktarımında ve eğitim süreçlerinde kullanılan dilde anakronik yaklaşımın sebep olduğu çeşitli ifadelerin ve değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir.

1. ANAKRONİZM KAVRAMI VE DİNİ İÇERİKLERDEKİ YANSIMALARI

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, Yunancadaki “karşısında” anlamına gelen *avá* ile “zaman” anlamına gelen *χρόνος* sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve Fransızca “*anachronisme*” kelimesinden Türkçe'ye geçen bu kavram, çağa uymama ve tarih yanlışlığı şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, Sözlük, t.y.). Anılan sözlükte Cemil Meriç'in “*İzmler birer anakronizmdir, birer anakronizm yani, kalıplaşan, canlılığını yarı yarıya kaybeden birer konserve düşünce...*” (Meriç, 1996, s. 327) şeklindeki ifadesi bu tanımlamaya bir örnek olarak sunulmuştur. Meriç'in çağa ayak uyduramayan ideolojik yaklaşımlar için yapmış olduğu “konserve düşünce” benzetmesi bu kavrama ayrı bir derinlik katmaktadır. Zira zamanın birinde ortaya atılıp belli bir süre sonra kalıplaşarak ve donuklaşarak canlılığını ve üretkenliğini yitiren ve dolayısıyla güncelliğini yitiren her düşünce anakroniktir. İnsanlık tarihi bu tür akımların kalıntılarıyla doludur. Benzer şekilde başka bir sözlükte anakronizm, “bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanlışlık, tarih ve çağları birbirine karıştırma” şeklinde tanımlanmaktadır (Ayverdi ve Topaloğlu, 2007, s. 50). Anakronizm genel olarak kişi, nesne veya olayların kendi gerçek zaman ve mekânlarından kopartılıp farklı bir çerçeveye oturtulması olarak değerlendirilmektedir. Edebiyatta ve diğer sanatsal anlatımlarda bu anlatım biçimi abartı, propaganda, komedi veya şok amacıyla da kullanılabilir. Buna karşın, teknoloji, terminoloji ve dil; gelenek ve tutumlar ve hatta farklı tarihsel dönemler arasındaki farklılıkların farkında olunmadığı durumlarda ise yanlış anlamalara yol açan kasıtsız anakronizmler de meydana gelebilmektedir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Anakronizm>). Tarihi olguların, bu dönemde mevcut olmayan bir anlam çerçevesi içinde yorumlanması genellikle bugünün bakış açılarının geçmişe mal edilmesi sorununu doğurmaktadır. (Öztürk, 2011, s. 39). Bu yorumlama biçimi, basit bir analogi ile kavramlara yüklenen anlamların geçmişte de bugünden farklı olamayacağı varsayımıyla, onlara yüklenen bugünkü anlamı, geçmişe yansıtmaya neden olmaktadır (Aydın, 2006, s. 77). Bu açıdan anakronizm “geçmişin temel özellikleriyle günümüzden farklı olduğunun” göz ardı edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ritter, 1986, s. 9). Bu çalışmada din eğitiminin bir problem alanı olarak analiz edilmeye çalışılan anakronizmin özellikle bu yönüdür.

Anakronizmle ilgili çalışmalarda üç türlü yanılısamadan bahsedilmektedir (Öztürk, 2011): Olgu anakronizmi, dil anakronizmi ve yaklaşım anakronizmi. Olgusal anakronizm bir olgunun olmadığı bir tarihsel dönemde varmış gibi düşünülmesi ve yansıtılmasıdır. Bu tip bir anakronizm genellikle modern dönemde ortaya çıkan olguları ifade eden kavramların modernite öncesi toplumlar için kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin tarihte yaşanmış eğitim, kültür, sosyal ve siyasal hayatla ilgili herhangi bir süreci, kendi zamanında hiç kullanılmayan ve bilinmeyen bir kurum adıyla nitelendirmek olgusal bir anakronizmdir. Olgusal anakronizme yukarıda işaret edilen üniversite örneğini verebiliriz. Nitekim eğitim tarihiyle ilgili kitaplarda 11. yüzyılda kurulan Nizamiye Medreseleri tarihin ilk üniversiteleri şeklinde takdim edilmektedir. Oysa üniversite kavramı zamansal ve içerik açısından medreseyi birebir karşılayacak bir kavram ve kurum değildir.

Dilsel ve yaklaşımsal anakronizm ise doğrudan olgusal gerçekliğin bilgisiyyle ilgili değil; onun tanımlanması ve yorumlanmasıyla ilgili yanılığlara işaret etmektedir. Buradaki anakronizm, tarihinin geçmişi açıklamak için günümüzde var olan bakış açıları ve yaklaşımlara başvurusudur. (Öztürk, 2011, s. 40). Bu haliyle anakronizm sorunu, şimdıcilik (presentism) kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Genel olarak tanımlanırsa şimdıcilik, bugünün ihtiyaçlarının, sorunlarının ve yaklaşımlarının tarih yazımına yansımaları ifade etmektedir (Moro-Abadia,2009; Fendler, 2008; akt; Öztürk, 2011, s. 40). Diğer bir ifadeyle bugünün algısıyla, tarihte yaşanan bir durumu tanımlamaktır. Böylece bugüne tarihten dayanak bulmak ve hatta dünün saygınlığının gölgesine sığınarak bugünü sorgulamaktan kurtarmaktır. Dinî gelenekte bu yaklaşımın yansımalarını zaman zaman ortaya çıkan bazı oluşumların kendilerini geçmişteki saygın bir kaynağın devamı olarak değerlendirdikleri durumlarda görebiliyoruz.

Özetle dünü bugünde; bugünü de dününde yaşamayı öngören anakronizm, sonuç itibarıyla dünü de bugünü de doğru anlamaya engel olan engelli bir bakış açıdır. Eğitim psikolojisinin bir kavramını ödünç alarak diyebiliriz ki; anakronizm dünü anlamaya karşı “geriye ket vurma” etkisi yaparken, bugünü ve yarını anlamaya karşı da “ileriye ket vurma” etkisi yapan bir zihinsel problemdir. Dolayısıyla dününde olanı dününde, bugünde olanı da bugünde takdir edememek gibi çift yönlü bir problemle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

Dinî bilginin mahiyeti ve tarihî serüvenini tahlil eden Ali Bardakoğlu'nun şu cümleleri dinî düşüncedeki anakronizmin içeriğine ışık tutacak mahiyettedir: “İlâhiyat fakültelerinde genelde dinî ilimlerin öğretiminde, özelde de fıkıh öğretiminde sosyal bilimlerin genel metodolojisi, insanlığın genel tarihi ve bu akış içinde toplumsal kural ve kurumların gelişim seyri, insan unsurunu merkeze alan antropoloji, sosyoloji gibi alanlar dikkate alınmadığından, öğrencinin zihin dünyası İslâm toplumlarında fıkıhın temsil ettiği sahanın insanlık tarihi boyunca devamlılık ve süreklilik içinde değişerek bir devr-i daim yaşadığı fikrine bütün kapılarını kapatmış olmaktadır. Bu da onu, kaçınılmaz olarak, fıkıhın kaynağında yer alan lafızları yerle, yani yerel/nesnel gerçeklikle irtibatı olmayan kutsal bildirimler olarak algılamaya götürecektir.” (Bardakoğlu, 2015, s. 18). Fıkıh özelinde yapılan bu değerlendirmede görüldüğü gibi dinî düşüncenin oluşumundaki yer, zaman ve nesnel gerçeklik göz ardı edildiğinde esas mesaj gölgelenmekte, Bardakoğlu'nun ifadesiyle, “Müslüman toplumların tarihinin bir parçası” (s. 15) olan dinî düşünce de belirli bir dönemin kutsanmasıyla dinamik yapısını kaybetmektedir.

Anakronizmin dinî düşüncedeki yansımalarını başta tarih olmak üzere tefsir, fıkıh, hadis, kelam vb. disiplinlerin hepsinde görebiliyoruz. Tarihsel açıdan anakronizm, bir tarihî olgunun var olmadığı bir dönemde varmış gibi düşünülmesi ve yansıtılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2011, s. 39). Dinî gelenek içerisinde herhangi bir olay, olgu ya da kavramla ilgili tarihî bilgilerin, söz konusu olgunun içerisinde meydana geldiği zaman ve zemini dikkate almadan bugünün algısıyla sunulması bu bakış açısının bir ürünüdür. Buradaki anakronizm “geçmişin, temel özellikleriyle günümüzden farklı olduğunun” göz ardı edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ritter, 1986; akt: Öztürk, 2011, s. 39). Bu yaklaşımın diğer boyutu ise bugün ortaya çıkan bir olguyu, düşünceyi veya yapıyı, tarihî olana duyulan saygının gücünü devşirmek amacıyla dününe aitmiş gibi göstermeye çalışmaktır. Bu söylem insanların geçmişlerine duydukları saygıyı

istismar ederek belirli düşünceleri ve kanaatleri sorgulamadan topluma benimsetmek isteyenler için oldukça kullanışlı bir yoldur.

Kur'an ayetlerinin meallerinde, Hz. Peygamber'in (a.s.) hadislerinin çevirilerinde ve diğer bazı dinî kavramların aktarımında söz konusu dönemde olmayan kavramsallaştırmaların yapıldığını görebiliyoruz. Söz gelimi sahabeyi inceleyen bir hadis tezinde, Mescid-i Nebevi'nin inşasında, Allah Resulü'nün de sahabeyle birlikte Mescid'in yapımı için harç, kum, çakıl taşıdığı tez metnine yazılabilmektedir (Ahatlı, 2004, s. 254). Mescid-i Nebevi'nin temelini kum ve çakılla dolduran bu aktarım iyi niyetli(!) fakat anakronik bir anlatımdır. Benzer yanlış anlamaların hadis-i şeriflerde geçen bazı kavramlara güncel yorumlar eklenerek yapıldığını da görebiliyoruz. Örneğin, şalvar giymenin sünnet olduğunu savunan bazı kişiler buna, rivayetlerde geçen "sirval" kelimesini delil olarak getirmektedir. Halbuki anılan kelime Hz. Peygamber döneminde şalvar anlamında değil, iç don karşılığı olarak kullanılmaktadır (Ahatlı, 2004, s. 255). Başta giyim kuşam olmak üzere günlük yaşamla ilgili birçok uygulama hakkında bu tür anakronik okumaların yol açtığı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz.

DKAB kitaplarında yaklaşımsal anakronizme örnek olarak 9. sınıf kitabının 2. ünitesindeki "Din" kavramıyla ilgili açıklamaları verebiliriz. "Din ve İslam" başlıklı 2. ünite de dinin tanımı ve kaynağı anlatılırken; bu kavram öncelikle Kelam kitaplarımızdaki bakış açısıyla tanımlanmaktadır. Konuya İslam bilginlerinden Tehânevi ve Cürcani'nin din kavramıyla ilgili tanımlarıyla giriş yapıldıktan sonra: *"Bu tariflere göre, din İlahî kaynaklı olmalıdır. İnsanların oluşturduğu, uydurduğu şeyler din olamaz"* şeklinde bir hüküm cümlesiyle din kavramının etimolojik, antropolojik, felsefi, psikolojik boyutlarını göz ardı eden ve İslam Kelam geleneği içerisinde sonradan sınırları çizilen bakış açısıyla din kavramının tanımı yapılmaktadır. Bu sınırlayıcı tanımın geçtiği sayfadan bir sonraki sayfada ise çeşitli bilimler açısından dinin tanımına ilişkin değerlendirmelere birer cümleyle yer verilmektedir, ancak bu tür tanımlamalar mahkûm edilerek tek bir bakış açısıyla konu sonlandırılmaktadır (DKAB 9. Sınıf Ders Kitabı, 2021, ss. 41-43). Görüldüğü gibi burada din eğitiminin temel bir kavramı, genel anlamının dışında sonradan oluşturulan bir bakış açısıyla sınırlı bir şekilde tanımlanmıştır. Oysa farklı disiplinlerin dinle ilgili açıklamaları, bu kavramın daha etraflı bir şekilde anlaşılması açısından bir imkân olarak değerlendirilebilirdi. Öğrenci merkezli eğitimin de bir gereği olarak söz konusu kavramın değişik boyutları disiplinler arası bir yaklaşımla işlenebilseydi öğrencilerin derse katılımı açısından daha faydalı olurdu. Bu esnada farklı disiplinlerin din kavramıyla ilgili söylemlerinde eleştirilecek yönler varsa bunlar da değerlendirilebilirdi. Böylece doktrine etmek şeklinde bir eğitim süreci de oluşmuş olmazdı.

DKAB ders kitaplarında olgusal anakronizm örneklerine de rastlanmaktadır. Örneğin, DKAB 9. sınıf kitabında İslam medeniyetinden bahsedilen bir paragrafta şu cümle yer almaktadır: "Bu iş için Abbasi Halifesi Me'mun zamanında Bağdat'ta Beytül-Hikme adında bir akademi kurulmuştur." (DKAB, 9. SINIF Ders Kitabı, 2021, s. 110). Beytül-Hikme adındaki kütüphane, adını Platon'un kurduğu "akademi"den alan modern kavramla nitelenmiştir. DKAB 10. sınıf kitabında ise "Mısır'ın sembollerinden Ezher Üniversitesi de tamamen cami etrafında oluşmuş bir üniversitedir" (DKAB, 10. Sınıf Ders Kitabı, 2021, s. 66), ifadesiyle Mısır'da inşa edilen medrese, modern bir kavram olan "üniversite" adıyla nitelenmiştir. Bu şekilde birebir isimlendirme yerine "günümüzdeki üniversiteleri andıran bir yüksek öğretim kurumu" tarzındaki ifadelerle benzetmeler yapılması daha uygun olurdu. Anakronik yaklaşımın dinî içeriklerdeki yansımalarını birkaç başlık altında özetlemek mümkündür.

1.1. Temel Metinlere Yaklaşımda Anakronizm

Bilindiği gibi din eğitiminin içerikleri oluşturulurken dinin kaynağını oluşturan temel metinler esas alınır. İslam dini açısından Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu iki kaynağın dışında kalan bütün dinî kültür tartışmaya ve yoruma açıktır. Ancak söz konusu temel metinler de anakronik bir yaklaşımla sunulma riskiyle karşı karşıyadır. Nüzul süreci 23 yıllık bir zamanda tamamlanan Kur'an-ı Kerim'in dilini oluşturan Arapça'nın dilsel özellikleri, her bir ayetin nüzul sebebi, nazil olduğu ortamın şartları, içinde yer alan kavramların

uğradığı anlam değişikliği gibi faktörler bu temel metni anlama biçimimiz üzerinde ciddi etkiler meydana getirmektedir. Bu etkenleri dikkate almayan her anlama biçiminin anakronik olma riskiyle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin vahiy sürecinin başında nazil olan Müddessir suresinin 4. ayetinde geçen (وَتِيَابَكَ فَطَّهْرٌ) şeklindeki ibare birçok mealde ‘elbiseni temizle’ şeklinde çevrilmiş ve bu ayet, ‘*hadesten taharet*’ kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Oysa günümüze ulaşan en eski tefsirin müellifi Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) Arapların, günahattan uzak durmayı “*tâhiru's-siyâb*” ifadesiyle betimlediklerini aktarmaktadır (Koç, 2021, s. 200). Söz konusu ayetin, DKAB ders kitaplarında da “din ve çevre” konularının işlendiği ünitelerde benzer anlamda kullanıldığını görebiliyoruz. (Bkz. DKAB 10. Sınıf ders kitabı, 2021, s. 72). Dolayısıyla henüz beş vakit namazın ve onun öncü şartı olan abdestin farz kılınmadığı bir zamanda nazil olan bir ayet, anakronik bir bakışla sanki bugün nazil olmuş gibi düşünülmüş ve kurumsallaşmış bir ibadetin rüknüyle ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde henüz namaz ibadetinin farz kılınmadığı bir zamanda nazil olan Maun suresinde geçen 4. ayetin çevirisi de Türkçe meallerin büyük çoğunluğu tarafından “o namaz kılanların vay haline!” şeklinde çevrilmiştir. Oysa bu ayetteki ‘salat’ kelimesi genel bir ibadet ve Allah’a yönelme anlamıyla Mekke müşriklerinin eleştirisini içermektedir (Koç, 2021, s. 200). DKAB derslerinde ibadet ünitesini işlerken özellikle namaz konusunda gözü kapalı bir şekilde alıp kullandığımız bu ayet mealinin, ayetin esas hedefiyle ne kadar örtüştüğü ortadadır. Modern zamanların anlayışına uydurulan diğer bir ayet örneği de Bakara suresinde geçen ve ilk tefsir kaynaklarında cihada teşvik için nazil olduğu bildirilen, “kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın” ibaresidir. Nitekim DKAB 10. sınıf ders kitabında sağlık konusunun işlendiği bir metinde şöyle bir etkinlik önerilmektedir:

“...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” (Bakara suresi, 195. ayet.) Yukarıdaki ayeti yaşama ve sağlık hakkı açısından değerlendiriniz. (MEB, DKAB 10. Ders Kitabı, 2021, s. 80).

DKAB ders kitabında sağlıklı yaşamla ilişkilendirilen bu ve benzeri ayetlerin tabii ve tarihsel bağlamlarına baktığımız zaman Müslümanların mal ve canlarını Allah yolunda harcamak anlamında cihadı terk etmek suretiyle, bile isteye kendilerini tehlikeye atmaktan bahsettiklerini görebiliriz (Ateş, 2008, s. 472). Tefsir kaynaklarında belirtildiği gibi cihadı ve düşmanlarla mücadele etmeyi terk etmenin yol açacağı tehlikeye işaret ettiği bildirilen bir ayetin, şimdinin güncel bir problemi olan sağlık konusuyla ilişkilendirilmiş olması anakronik bir müdahaledir. Bu tür iyi niyetli(!) yorumlarla elde ettiğimiz lojistik desteğe karşın kurucu metinleri müdahalelere açık hale getirmenin doğuracağı zararları da düşünmemiz gerekir. Bu kapsamda batını tefsir, bilimsel tefsir, edebi tefsir vb. isimlendirmelerle bazı Kur’an ayetlerine yüklenen zorlama yorumlara karşı dikkatli olmalıyız. Özellikle modern zamanlarda bilimsel tefsir adı altında, bing-bang teorisinden tutun da meteorolojik olaylara varıncaya kadar her türlü bilimsel bilgiyi ayetlerle ilişkilendirmeye çalışan anakronik yaklaşımlara ödün verilmemelidir. Ayetleri bu şekilde bilimsel veriler ışığında yorumlama çabası, ayeti zorunlu olarak nüzul ortamındaki, dil, ahval ve sünnet bağlamından kopararak güncel bilimsel bir bağlama göre yorumlamaktır (Ekinci, 2019, s. 185). Böyle bir yaklaşım, vahyin ebedilik boyutunun bilimsel gelişmenin kısa ömrüyle sınırlandırılmasına ve ona bağlı olarak kısmileşmesine neden olacaktır (Demir, 2010, s. 420). Kur’an’ın ve dinin varlık amacına hizmet etmeyen bu tür anakronik yorumların dine de bilime de faydadan çok zarar getireceğini göz ardı etmemeliyiz.

Güncel anlayışa göre anlamlandırılan ve eğitim öğretimle ilgili her türlü etkinlikte kullanılan bir ayet de Alak Suresinin ilk ayetidir. Söz konusu ayette geçen “Oku!” emri, adeta bir okuma-yazma seferberliğinin başlangıç talimatı gibi değerlendirilmektedir. Örneğin 12. sınıf DKAB ders kitabının birinci ünitesinde şöyle bir cümle geçmektedir: “İnsanlara ilk mesajını “Oku” emri ile veren Allah (c.c), ardından “Kalemle yazmayı öğretti.” ayetiyle bilimsel çalışmaların başlangıcı olan okuma ve yazmanın önemini vurgulamıştır (MEB, DKAB Ders Kitabı 12. Sınıf, 2021, s. 15)”. İslam ve Bilim ilişkisinin işlendiği bu ünite de başka ayet ve hadisler de modern anlamdaki bilimi teşvik eden ifadeler şeklinde yorumlanmıştır. Araştırmayı, akletmeyi ve tefekkürü emreden ayetleri, mutlak anlamda modern bilimin teşvik edicisi şeklinde yorumlamak, bir yönüyle savunmacı diğer yönüyle de anakronik bir yaklaşımdır. Oysa Taberî’nin de vurguladığı gibi (Taberî, Câmî’u’l-Beyân, XXIV, 519) bu ifadeleri, Rabbinin adını duyurması yahut birazdan

kendisine vahyedilecek ayetleri insanlara tebliğ etmesi ve bu şekilde onları inzar etmesi yönünde Hz. Peygamber'e verilen emirler şeklinde anlamak ayetlerin tarihi bağlamları açısından daha doğru olacaktır. Zira geniş bir ittifakla bu ayetlerin ilk nazil olan ayetler olduğu kabul edilmektedir. İlk nazil olan ayetlerde, hem de okuma bilmeyen bir insana yazılı bir şeyi okuması anlamında bir emir verilmiş olması pek uygun görünmemektedir (Uzun, 2018, s. 170). Eğer Alak suresinde geçen "Oku!" emrinin maksadı, bugün anlamak istediğimiz gibi bir okuma-yazma talimatı olsaydı, bu emrin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber (a.s.)'in öncelikle kendisinin okumayı öğrenme çabasına girmesi gerekirdi. Ancak Peygamber Efendimizin, bu ayetin nüzulünden sonra böyle bir çaba içerisine girdiğine ilişkin herhangi bir tarihî kayda rastlamıyoruz. Bu somut gerçeklikten de anlıyoruz ki söz konusu ayetteki "oku!" emri bizim anlamak istediğimizden farklı bir mana içermektedir ve sonradan yüklenen anlam anakronik bir yüklemidir. Din eğitimi konuları içerisinde birçok örneğine rastlayacağımız bu tür metinler, herhangi bir eleştiriye tâbi tutulmadan öğrencilere aktarılarak, yanlış ve eksik bir din bilgisinin oluşumuna sebep olmaktadır.

1.2. Literal Okumanın Yol Açtığı Anakronizm

Düşünce geleneğimizin esasını oluşturan tefsir, hadis, kelim ve fıkıhla ilgili metinlerde ve yorumlarda herhangi bir konuyla ilgili olarak nazil olan bir ayetin ya da rivayet edilen hadis-i şerifin metninin mutlaklaştırılması ve maksadının göz ardı edilmesi beraberinde anakronik bir anlayışı getirmektedir. Fazlur Rahman'ın ifadesiyle (2012, s. 266), "tarihsel süreç içinde kayda geçirilmiş dinî yorumların dondurularak mutlaklık ve değişmezlik kaydı altında öğretilmesi, Müslüman zihni mummyalaştırarak onun yeni durumlar karşısında ya çözüm üretmez hâle gelmesini ya da bu durumları görmezden gelerek kayıtsız kalmasını doğurmaktadır". Oysa İslam'daki içtihat anlayışı bunun tam tersini önermektedir. Herhangi bir konuyla ilgili nasların farklı şekilde yorumlanmasına dayalı olarak oluşan fikhî çeşitlilik bunun nesnel göstergesidir. Konuyla ilgili literatürde yer alan yüzlerce örnekten sadece bir tanesini fikir vermesi açısından aktaralım: "Peygamber Efendimiz *"Kim bir sahipsiz (ölü) toprağı işlerse, artık o arazi onundur"; "Kim savaşta düşmanı öldürürse üzerinden çıkan ganimet onundur"* dedikten sonra İmam Mâlik, *"Bu konular devlet başkanının takdirine bağlı hususlardır; ancak o izin verirse o kimseler arazinin veya ganimetin sahibi olur, değilse olmaz"* yorumunu yapmıştır (Bardakoğlu, 2015, s. 29). Eğer İmam Malik, literal bir okuma yapmış olsaydı aktardığımız bu hükme asla varamazdı. Çünkü esas alınan hadis metninde devlet başkanının iznini şart koşan bir ifade yer almamaktadır. Ancak İmam Malik, bir müçtehit hassasiyetiyle yaptığı genel değerlendirmenin bir sonucu olarak söz konusu hükme varmıştır. Bu örnek olay sadece varılan hüküm açısından değil, bir İslam aliminin ortaya koyduğu tavır açısından da manidardır. Bu tavır İslam düşünce geleneğinin gelişimine hizmet eden bir yaklaşımdır. Buna karşın zamanı ve koşulları gözetmeyen, bütüncül bakışı ihmal eden yaklaşımlar beraberinde donukluğu ve çözümsüzlüğü getirecektir. Tarihimizde her iki yaklaşımın örneklerini görebiliriz. Ne yazık ki üretkenliği ve dinamikliği engelleyen literal okuma durumlarıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de çokça karşılaşmaktayız. Bu yaklaşımın yol açacağı tehlikeye dikkat çeken Bardakoğlu şöyle bir örnek üzerinden önemli bir uyarıda bulunmaktadır: "Çevremizde sıkça duyduğumuz, *"Eskiler en iyi şekilde anladılar ve aktardılar, biz onları anlasak herhalde bu bize yeter"* şeklindeki ifadeler literal okumanın ve anakronik düşüncenin yansımalarıdır. "Mesela biz bugün kadının hamilelik süresi gibi teknik bir konuyu, o günkü bilgi ve imkânlar içinde bu konuda fikir beyan eden İbn Hazm'dan, İbn Kudâme'den aktararak açıklarsak, onları da ateşin ortasına atmış ve insanların bu âlimler hakkındaki olumlu telakkilerini de yerle bir etmiş oluruz. İmam Gazzâlî'yi öyle olmadık bir yerde öne sürüyoruz ki, modern dünyanın modern bilimin ilgilendiği bir alanda "İmam Gazzâlî demiş ki" diyoruz, onlar da haklı olarak "Sizin imam dediğiniz Gazzâlî öyle düşünüyorsa, varın siz gerisini hesap edin" diyorlar" (Bardakoğlu, 2015, s. 31). Anakronik düşüncenin ürünü olan bu tür yaklaşımlar dinî düşüncenin gelişimine engel olduğu gibi bugünün insanının din ile kendi güncel durumu itibarıyla ilişki kurmasına da set çekmektedir.

Dinî gelenek içerisinde belirli dönemlerde ve belirli şahısların/ekollerin görüşlerine dayalı oluşan kalıplaşmış düşünceleri esas almak da zaman zaman anakronizme yol

açabilmektedir. Örneğin ülkemizde orta öğretim düzeyinde okutulan seçmeli Temel Dini Bilgiler ders kitaplarında inanç ve ibadetlerle ilgili konular işlenirken belirli inanç esaslarının “ehl-i sünnet” kavramı altında ele alınması bunun dışında kalan görüşlerin aleyhine bir anlayış oluşturmaktadır (TDB, İslam-2, 2021). Aynı kitapta namaz ve oruç gibi ibadetlerin yapılışı da Hanefi mezhebine göre anlatılmaktadır (TDB, İslam-2, 2021). Her ne kadar Temel Dini Bilgiler dersinin yürürlükteki programında, ibadetlerle ilgili konu ve kazanımlarda ülkemizde yaygın olarak yer alan fikhî yorumların uygulamalarına da yer verileceği ilkesel olarak ifade edilmiş olsa da bu konu dersin öğretmenine havale edilmiş durumdadır (TDB Ders Programı, 2018). Nitekim Temel Dini Bilgiler derslerine ait ders kitaplarının bu açıdan incelendiği başka çalışmalarda da mezheplere ilişkin farklı görüşlerin olduğu hususlarda, kitapların fikhî mezheplerden Sünnî anlayış içerisinde değerlendirilen Hanefî mezhebini merkeze alarak hazırlandığına ilişkin tespitler yapılmaktadır (Karasu, 2008, s. 1028). Belirli bir fikhî yorumu esas alıp diğerlerini görmezden gelmek anakronik yaklaşımın bir sonucudur. Bunun yerine mezhep olgusunu ve uygulamadaki kolaylaştırıcı yönlerini de işleyerek, söz konusu ibadetlerin yapılışıyla ilgili farklı uygulamaların olabileceğini, mezhepler arası farklılığı yansıtan örnekler eşliğinde anlatmak daha gerçekçi ve kuşatıcı olacaktır.

1.3. Rivayete Dayalı Bilgilerin Aktarımında Anakronizm

Başta peygamberler olmak üzere, sahabe ve daha sonraki dönemlerde yaşamış şahsiyetlerin hayatıyla ilgili rivayetlerin din eğitiminde kullanımında da zaman zaman anakronik anlatımlarla karşılaşmaktayız. Bu durum genellikle, söz konusu dönemlerin kültürünün, folklorunun, sosyal hayat ve coğrafyasının iyi bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle kadim zamanlardaki bilgi anlayışına göre yazılmış vaaz kitaplarında günümüzde artık bilimsel değeri kalmamış bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin yaklaşık bin yıldır vaizlerin kürsülerinde ve Müslümanların evlerinde temel vaaz ve öğüt içerikli kaynak kitap olarak okunan Ebû'l-Leys Semerkandî'ye ait “Tenbîhü'l-Gâfilîn ve Bustânü'l-Ârifîn” adlı eserde “ilm”i yazmanın doğru olmadığını savunan âlimlerin görüşleri, Allah'ın ilk yarattığının kalem olduğu, bunun uzayıp ondan bir nokta düştüğü, bunun da uzayıp “elif” olduğu belirtilmekte ve kıyamete kadar olacakların bu kalem tarafından yazıldığı, ayrıca dünyanın etrafının karanlık olduğu, ötesinde Kaf Dağı'nın bulunduğu ve bu dağın dünyayı kuşattığı... vb. bugünün insanını gülümsetecek değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir (Süt, 2013). Verilen örnekte görüldüğü üzere geçmiş zamanların varlık ve bilgi anlayışıyla yazılmış olan kaynaklardan olduğu gibi nakiller yapmak hatta bu anlatılara manevi bir değer atfederek onları eleştiri dışı tutmak makul bir yaklaşım değildir.

Rivayete dayalı bilgilerde yaşanan anakronizmin diğer bir şekli de dün söylenmiş olan bir sözü ya da değerlendirmeyi, bugün meydana gelen bir duruma yönelik olarak söylenmiş gibi değerlendirmektir. Bu tür değerlendirmelerin en çarpıcı örneklerini, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan çeşitli siyasi ve dinî ihtilaflarda tarafların, bazı ayetleri ve hadisleri kendilerinin lehine ve karşı tarafın aleyhine hüküm beyan etmek üzere söylenmiş gibi kullanmalarınıdır. Mesela Hz. Peygamber'in kaderi inkâr edenleri tenkit etmek amacıyla söylediği bir hadisi, onun vefatından asırlar sonra ortaya çıkan “kaderiye mezhebi” aleyhinde söylenmiş gibi değerlendirmek anakronik bir yorumdur (Ahatlı, 2004, s. 258). Belirli bir dinî söyleme meşruiyet kazandırmak ve karşı söylemi itibarsızlaştırmak için başvurulan bu tür manipülasyonlar, dinin doğru anlaşılmasını ve dinî düşüncenin gelişimini de engellemektedir. Özellikle resmi eğitim sisteminde bu tür manipülatif söylemlerin siyasi erk eliyle desteklenmesi dinî düşüncenin gelişimi ve toplumsal huzur açısından zararlı sonuçlar doğuracaktır. Dinler tarihi bunun örnekleriyle doludur. Çok uzağa gitmeden, Emevi ve Abbasi iktidarları zamanında resmi söyleme dönüşen belirli dinî yorumların anakronik okumalarla desteklenmesi ve farklı yorumların mahkûm edilmesinin yol açtığı toplumsal huzursuzluklar, sebep olduğu düşünce donukluğu gibi sorunlar kayıtlarda durmaktadır. Diğer bir ifadeyle anakronik yaklaşımın yol açtığı zararları tarihten de okuyabiliriz.

Yoruma dayalı bu tür hataların dışında bir de uydurma rivayetlerin özellikle vaaz türü anlatımlarda çokça kullanıldığına şahit olmaktayız. Bilindiği gibi geleneksel vaaz kültürünün en

önemli malzemesi geçmişte yaşanan ibretlik hadiselerdir. Yaygın din eğitiminin önemli bir uygulaması olan vaaz etkinlikleriyle bütünleşmiş bu tür anlatılarda önceki ümmetlerin ve Hz. Peygamber (a.s.) döneminin ibretlik olayları çeşitli bağlamlarda işlenerek bu olaylardan dersler çıkartılmaya çalışılır. Bu tür hikayemsi anlatımlar dinleyici kitlesi açısından da oldukça ilgi çekicidir. Ancak bu tür anlatımlarda zaman zaman uydurma rivayetlerin kullanıldığı da bir gerçektir. Neredeyse herkesin bildiği “Sa’lebe olayı” bu tür rivayetlerin en çarpıcı örneklerinden biridir. Zekat ve sadakayı konu edinen herhangi bir sohbetin vazgeçilmez örneği olarak anlatılan bu rivayete göre, Sa’lebe adındaki bir sahabe, zengin olmak için Hz. Peygamber’den ısrarla kendisi için dua etmesini istemiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber bu zât için zenginliği uygun görmemesine rağmen o kişinin ısrarı üzerine dua eder ve Sa’lebe kısa bir süre içinde istediği gibi vadilere sığmayan sürülere sahip bir zengin olur. Ancak bu mal varlığı onu yavaş yavaş namazlardan, cemaate katılmaktan alıkoyar. Bir süre sonra da artık zekât vermeyi de reddedecek duruma gelir ve Hz. Peygamber onun hakkında “Sa’lebe’ye yazık oldu” şeklinde bir ifadeye bulunur. İlgili anlatıya göre daha sonra pişmanlık duyan Sa’lebe zekâtını vermek istemişse de bu kabul edilmemiştir (Eser, 2011, s. 511-512). Bu rivayeti senet ve metin tekniği açısından tahlil eden Eser (2011), Sa’lebe rivayetinin zayıf veya asılsız olduğunun hadisçiler tarafından ortaya konulduğunu ve Sa’lebe olayının hayal mahsulü ve kurgusal bir olay olduğu kanaatine vardıklarını kaydetmektedir. Buna rağmen bu “örnek olay” zekâtın konu edildiği vaazların neredeyse vazgeçilmez bir materyali olarak camilerde, halk sohbetlerinde ve sosyal medyada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Vaaz kültüründe benzerleriyle çokça karşılaştığımız bu tür rivayetler özellikle yaygın din eğitiminin önemli bir problemidir.

1.4. Din Dilindeki Anakronizm

Din eğitiminde kullanılan dilin güncel olmaması, bugünün insanının algısına hitap edecek nitelikte olmaması ciddi bir iletişim engelidir. Özellikle cami ve sosyal medya ortamlarında gerçekleşen vaaz, sohbet ve Kur’an kursu eğitimi gibi hizmetlerde, inanç esasları veya ibadetle ilgili konularda uzmanlık gerektiren teknik ibarelerin kullanılması anlamayı güçleştiren bir problemidir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlemiş olduğu bir vaaz ve vaizlik sempozyumunda din görevlilerinin kullandığı dildeki anakronik yapı bir sorun kaynağı olarak dile getirilmiştir. Örneğin, çocukların devam ettiği yaz kurslarında, öğrencilere namazın farzları anlatılırken “hadesten taharet, necasetten taharet” şeklindeki kalıp ifadelerin ezberlettirilmeye çalışılması veya kürsüde Allah’ın sıfatlarını anlatan vaizin, “muhafeftü’n-li’l-havadis” kavramını kullanması bu kapsamda değerlendirilmektedir (Aydın, 2013, s.203). Bazısı Arapça diline vakıf olmayı, bazısı da alan bilgisine hâkim olmayı gerektiren bu tür ifadelerin vaazlarda ve sohbetlerde kullanılması konunun anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi gençlerin zihninde dinî içeriğin bugünün diline aktarılamayacak kadar “eski” olduğu şeklinde bir algı oluşmasına sebep olmaktadır. Bu problemi aşmak için işlenen konuların güncel bir dille işlenmesi ve kullanılan teknik ifadelerin de açıklayıcı bilgilerle anlaşılır kılınması gerekir. Bu da ancak söz konusu içeriği çok iyi anlayabilecek bir konu bilgisi ve dil bilgisiyle mümkün olur.

Dil problemiyle ilgili önemli bir sorun da dildeki anlam değişmelerinin sebep olduğu anakronik bakıştır. Bu tür değişimler, özellikle ayetlerde ve hadislerde, Arapça bir kelimenin Türkçe’ye aktarılması aşamasında veya daha sonraki bir dönemde uğradığı anlam daralması veya anlam genişlemesi, kelimenin orijinal manasının dışında bir anlamda kullanılmasına yol açabilmektedir (Coşkun, 2008, s. 37). Örnek olarak ayetlerde ve hadislerde, insanların genel davranışları anlamında kullanılan *amel* kelimesinin günümüzde namaz, oruç vb. ibadetlerle sınırlı kullanılması; yaşlı, alim ve bilgili kişi anlamında kullanılan *şeyh* kelimesinin günümüzde bir tarikatın başında olan kişi anlamında kullanılması; imtihan, bela, musibet, sıkıntı vb. geniş bir anlam yelpazesine sahip olan *fitne* kelimesinin bozgunculuk anlamıyla sınırlandırılarak kullanılması gibi onlarca örnekte görüleceği gibi dildeki anlam kaymaları, daralmaları ve genişlemeleri anakronizme yol açan önemli bir problemidir (Coşkun, 2008, ss. 37-45). Dilde yaşanan kültürel etkileşimin ve değişimin yol açtığı bu sorunun önüne geçmek için öncelikle din eğitiminde kullanılan kelimelerin sözlük ve terim anlamlarına dikkat etmek gerekir. Bunun

yanında söz konusu kavramları içeren ayetlerin ve hadislerin bağlamını, nüzul ve vürut sebebinin göz önünde bulundurmaya oldukça önemlidir.

2. ANAKRONİZME KARŞI ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Örgün ve yaygın din eğitiminde bir problem alanı olarak tespit edilen anakronizme karşı alınması gereken tedbirleri din bilimsel ve eğitim bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde kategorize etmek mümkündür. Çünkü her iki sahadaki eğitimin hedefi, içeriği, yöntemi vs. bütün unsurları bu iki yaklaşıma göre şekillenmektedir. Din bilimsel açıdan din hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilginin ön planda tutulması, dinin asıl kaynaklarında yer almayan bilgilerden uzak durulması, vahiy ile vahiyden anlaşılan arasındaki ayrımın gözetilmesi, dönemsellik ve bölgesel olanla evrensel olan arasındaki ayrımın gözetilmesi gerekir. Bu hassasiyetin program geliştirme sürecinden başlayarak eğitimin her aşamasında gözetilmesi gerekir. İçerik oluştururken seçilen metinlerin ve temaların anakronizm süzgecinden geçirilmesi ve gerekli ayıklamaların bu aşamada yapılması oldukça önemlidir. Dinî gelenek içerisinde oluşan devasa birikimden üst düzeyde faydalanmak için bu ayıklamanın mutlaka yapılması gerekir. Bu arada şu hususu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, özellikle informal din eğitimi ortamlarında anakronik içerikler var olmaya devam edecektir. Buna karşın alınabilecek en etkili tedbir anakronizme karşı duyarlılığı da içeren etkili bir içerik okuma becerisini topluma kazandırmaktır. Bunun da en etkili yolu formal din eğitimidir.

Eğitim bilimsel açıdan eleştirel düşünme becerisini ve üst düzey zihinsel süreçleri geliştiren eğitim yaklaşımları, anakronizme karşı bilişsel bir farkındalık oluşturması açısından önceliklidir. Çünkü eleştirel düşünme, bir sorun ya da bir durum üzerine akıl yürüterek bir yargıya ulaşma esasına dayalı bir etkinliktir (Vural ve Kutlu, 2004, s.192). Dolayısıyla eleştirel düşünme becerisine sahip olan bir kişi kendisi açısından anlamlandıramadığı bir veriyi ya da bilgiyi olduğu gibi alıp kabullenmez. Böylece anakronik bilgilerin ve yaklaşımların etki alanı daraltılmış olur. Bu beceriye sahip olan bir öğretici de klişe bilgi aktarımı yerine öğrencinin anlamlandırmasına dayalı öğretim stratejilerini tercih eder. Eleştirel düşünme becerisi bu özelliğiyle bir tür "dinî içerikleri okuma becerisi" olarak düşünülmelidir. Söz konusu beceri kapsamında dinî metinlerin mahiyeti, vahiy, tefsir, fıkıh, içtihat, rivayet, mezhep olgusu gibi kavram ve kurumların mahiyeti, dinî düşünce geleneğinin oluşum seyri gibi konularda geniş bir bakış açısıyla hareket edilir. Ezberlemek yerine anlamak, aktarmak yerine buldurmak, yığmak yerine sentez yapmak, tek yönlü bakış yerine çok yönlü bakış gibi bilişsel tutumlar ön planda olur. Böylece farklı olana saygı, değişime açıklık, bağnazlığa karşı duruş gibi tutumlar güçlenmiş olur. Ülkemizde yürürlükte olan din eğitimi programlarında öngörüldüğü üzere yapılandırmacı öğrenme modelini destekleyen çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri temelli öğrenme gibi yaklaşımlarla öğrencilerin dinî ve ahlaki kavramları yorumlamaları ve bazı temel becerileri (araştırma ve sorgulama, problem çözme, iletişim kurma vb.) geliştirmeleri hedeflenmelidir (MEB, 2018a). DKAB derslerinin yürürlükte olan programında yer alan şu ilkeleri anakronizme karşı birer eğitsel tedbir olarak değerlendirebiliriz (MEB, 2018a):

- ✓ "Gerek farklı din ve inançların öğretiminde gerekse İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların öğretiminde olgusal bir yaklaşım benimsenir; bu bağlamda dinler, inançlar ve İslam düşüncesinde yer alan yorumlar kendi metinleri, kaynakları ve kabulleri esas alınarak öğretime konu edilir.
- ✓ İslam dininde yer alan ibadetlerin öğretiminde (abdest, gusül, teyemmüm, namaz, vb.) mezheplerin farklı anlayış ve uygulamalarıyla ilgili bilgiler, ihtiyaç duyulması hâlinde öğretmenler tarafından açıklanır.
- ✓ Ünite konularının özelliğine göre ayet ve hadislerden, sözlü ve yazılı edebiyatımızdan (hikâye, şiir, beyit, vecize, deyiş, nefes vb.) örnek metinlerden yararlanılır.
- ✓ Kazanımlarla ilgili etkinlikler; bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, basitten karmaşığa, somuttan soyuta vb. öğretim ilkeleri çerçevesinde tasarlanır.

- ✓ Öğrenme-öğretme etkinliklerinde çevre faktörlerine, eğitim ortamına, öğrencilerin gelişim düzeylerine, genel kültür ve dinî bilgi seviyelerine göre onları aktif kılan yöntem, teknik ve stratejiler kullanılır.
- ✓ Öğrenciler insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edilir.”

Yukarıda sıralanan ilkelerde ifade edildiği üzere öğrencileri anakronik düşünce sarmalına karşı zihinsel olarak donanımlı hâle getirmek için öğretime konu edilen bilgilerin olgusal bir şekilde sunulması, yoruma dayalı farklılıkların işlenmesi, ayet ve hadislerin edebi anlatım araçlarıyla anlaşılır kılınması, soyutu somutlaştırmaya yarayan çevresel imkânların kullanılması ve kültürel mirasa saygının öğretilmesi oldukça önemlidir. Bu genel ilkeler doğrultusunda derslerde bilgi aktarımı yerine keşfetmeye yarayan problem çözme, tartışma, örnek olay, drama gibi öğrenci merkezli yöntemlerin tercih edilmesi, işlenen konuların güncel durumla ilişkisinin kurulması da anakronik düşünceye karşı koruyucu bir etki yapacaktır. Sıralanan bu eğitsel tedbirlerle birlikte derslerin muhtevasının anakronik özellik taşıyan içeriklerden arındırılması da genel bir hedef olmalıdır.

SONUÇ

Genel olarak kişi, nesne veya olayların kendi gerçek zaman ve mekânlarından kopartılıp farklı bir çerçeveye oturtulması olarak tanımlanan anakronik yaklaşımın etkili olduğu sahalardan biri de din eğitimiyle ilgili içeriklerdir. Örgün ve yaygın din eğitiminde belirli bir dinî düşüncenin bağlamından kopartılarak tüm zamanların yegâne doğrusu şeklinde öğrencilere sunulması ya da herhangi bir dinî bilginin, olgunun veya problemin zuhur ettiği zamanla olan ilişkisinin göz ardı edilerek aktarılmaya çalışılması bu yaklaşımın en belirgin yansımalarıdır.

Dinî gelenek içerisinde oluşan birikim din eğitiminin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. İnanç, ibadet ve ahlak gibi temel konuların hepsinde içerikler oluşturulurken doğal olarak asırlar içerisinde oluşan bu devasa kaynağa başvurulmaktadır. Bunun da ötesinde din eğitimiyle ilgili temel yaklaşımların ve programın çerçevesi oluşturulurken miras alınan dinî gelenekle ilgili algımız belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede tefsir, hadis, fıkıh, kelam vb. disiplinlerin kapsamında tarihi süreçte şekillenen anlayışlar, yorumlar, kavramlar, ilkeler, ekoller, şahsiyetler, kurumlar vs. bilgi kaynaklarının ışığında din eğitiminin içerikleri, hedefleri, materyalleri vs. oluşmaktadır. Anakronik yaklaşımın bir problem olarak kendini gösterdiği nokta tam da burasıdır. Din eğitimi programının herhangi bir unsurunu belirlerken, söz konusu tarihî birikim içerisinden bir düşüncenin ya da kanaatin bağlamından kopartılarak tüm zamanların yegâne doğrusu olarak benimsetilmeye çalışılması ya da herhangi bir dinî bilginin, olgunun veya problemin zuhur ettiği zamanla olan ilişkisinin göz ardı edilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılması bu yaklaşımın temel sorunudur. Bu yaklaşımda sorun oluşturan diğer bir husus da tarihte karşılığı olmayan herhangi bir güncel olguya, düşünceye ya da olaya dinî gelenekten referans bulmaya çalışmaktır. Daha açık bir ifadeyle dinî açıdan kendi güncel pozisyonumuzu haklı kılmak veya karşı olduğumuz bir güncel düşünceyi mahkûm etmek için saygın bir kaynaktan geçen ve başka bir amaçla dile getirilmiş olan bir sözü bugünkü durumla ilgili söylenmiş gibi manipüle etmektir. Daha da kötüsü söylenmemiş bir sözü ya da vuku bulmamış bir hikâyeyi uydurarak bunun üzerine hüküm bina etmektir. Dinî düşüncede anakronizmin nasıl oluştuğuna İslam düşünce geleneği özelinde baktığımızda, temel metinlerin belirli bir anlayış çerçevesinde okunması, dinî hükümlerin ve ilkelerin maksadını göz ardı eden literal okuma, kadim zamanların bilgi anlayışıyla sınırlı düşüncelerin eleştiri süzgecinden geçirilmeden olduğu gibi aktarılması, din dilindeki anakronizm gibi etkenlerin bu hatalı duruma yol açtığı görülmektedir.

Din eğitiminde bu problemin yol açtığı sorunları aşmak için anakronizme yol açan din bilimsel ve eğitim bilimsel yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Zira din eğitiminin içeriğinden yöntemlerine varıncaya kadar her şeyinin belirli bir dinî anlayışa göre şekillenmesini ön gören normatif/doktriner yaklaşımlarda anakronizm riskinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu yaklaşımlarda dinle ilgili uygulamaların tamamında benimsenen dinî doktrinler esas alınmak zorundadır. Aynı zamanda bu yaklaşımlarda dinî nasların lafzına takılıp

kalan, dini yaşamada bireysel tecrübenin ve bağlamsal etkilerin yerini dikkate almayan bir din eğitimi anlayışı söz konusudur (Meydan, 2016, s. 89). Böyle bir anlayışla güncel durumları, problemleri ve beklentileri karşılayacak bir din eğitimi sistemi geliştirmek pek mümkün olmaz. Oysa bunun yerine eleştirel düşünceyi, anlamlı öğrenmeyi, empatik düşünmeyi vs. esas alan dogmatik olmayan, çoğulcu, sorgulayıcı, karşılaştırmacı, betimleyici yaklaşımlar anakronizme karşı daha koruyucu bir zemin oluşturacaktır. Eğitim yaklaşımı olarak da eleştirel düşünceyi geliştiren, anlamlı öğrenmeyi esas alan ve daha çok öğrenci merkezli anlayışlar bu konuda elimizi güçlendirecektir. Öğretmene ve öğrenciye adeta üst düzey bir okuma becerisi kazandıracak olan bu yaklaşımlar anakronik düşüncenin ürünü olan içeriklere ve tutumlara karşı duyarlı ve seçici olmayı sağlayacaktır.

Anakronik yaklaşımların din eğitiminde yol açtığı sorunları aşmak için pratik olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Asırlar boyunca oluşan dinî düşünce geleneğinde anakronik unsurların mevcut olduğu göz önünde bulundurulmalı ve hem örgün hem de yaygın din eğitiminin içerikleri bu unsurlardan arındırılmalıdır. Özellikle program geliştirme süreçlerinde bu husus göz önünde bulundurulmalıdır.
- ✓ Başta ders kitapları olmak üzere eğitim amaçlı bütün materyaller anakronik unsurlardan arındırılmalıdır.
- ✓ İlahiyat fakültelerinde özellikle Temel İslam Bilimleri alanıyla ilgili derslerde anakronizm sorunu öğrencilerin dikkatine sunulmalıdır.
- ✓ Anakronizme müsait din bilimsel ve eğitim bilimsel yaklaşımlar yerine eleştirel düşünceyi ve anlamlı öğrenmeyi esas alan yaklaşımlar benimsenmelidir.
- ✓ Eğitim süreçlerinde anakronizme karşı bilişsel ve duyuşsal duyarlılığı geliştiren etkinlikler yapılmalıdır. Örnek metinler ve içerikler üzerinde uygulamalar yapılarak bu konudaki farkındalık üst düzeye çıkartılmalıdır.
- ✓ Din eğitiminde öğrencilere kazandırılmaya çalışılan din okuryazarlığı becerileri kapsamında anakronik olanı ayırt etme becerisine ihtimam gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, E. (2004.). Rivâyetler ile hadis usûlü ve târihinin bazı meselelerinin anlaşılmasında anakronizm sorunu. *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyum ve Tebliğ Müzakereleri (29-30 Mayıs 2004)* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı içinde (ss. 253-261). Bursa.
- Ateş, A. (2008). Vaaz ve hutbelerde kur'an'a yeterince yer verilmemesi ve ayetlerin uygun bağlamda kullanıl(a)maması problemi. *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı içinde c. II, (ss. 463-475). Ankara.
- Aydın, A. (2013). Vaazlarda iletişim sorunları ve çözüm önerileri. *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu I, (17-18 Aralık 2011)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı içinde Ankara.
- Aydın, H. (2006). Sosyal bilimlerde kavram öğretimi eleştirel bir yaklaşım. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, (14), 76-89.
- Aydın, M. Ş. (2011). *Açık toplumda din eğitimi (yeni paradigma ihtiyacı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. ve Topaloğlu, A. (2007). *Kubbealtı lugatı türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2015). Fıkıh özelinde dinî bilgi ve günümüzde islam algısı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2015 (25), 11-52.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü*. (3.baskı), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, S. (2008). Anlam değişmelerinin sebep olduğu anakronik bakış ve hadis yorumlarındaki yanıltıcılığı. *EKEV*, 2008 (35), 33-48.
- Demir, Ş. (2010). Kur'ân'ın bilimsel bilgiler ışığında yorumlanmasına eleştirel bir yaklaşım. *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Kur'ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları: 2*. İstanbul (Haziran 2010), 401-424.
- DİB. (t.y.). Eğitim Hizmetleri: <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/kategoriler/hizmetlerimiz/yayg%C4%B1n-din-e%C4%9Fitimi-daire-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1> (Erişim Tarihi: 27.09.2023)
- DKAB. (2021). *9.-12. sınıf ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, R. & Tosun, C. (2003). *İlköğretim 6-7 ve 8. sınıflar için dkab öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ekinci, K. (2019). Bilimsel tefsirin tefsir olma sorunu. *Bilimname*, 2019 (37), 169-190. DOI: 10.28949/bilimname.454785
- Eser, M. (2013). Tarihi rivayetlerin kullanılmasında ilmi çalışmalardan yararlanma gerekliliği. *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II, (17-18 Aralık 2011)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı içinde (ss. 510-524). Ankara.
- Fazlur Rahman. (2012). *İslâm*. (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Karasu, T. (2008). Temel dini bilgiler öğretim programlarında ve ders kitaplarında şâfilik. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2008 (8), 1015-1031.
- Koç, M. A. (2021). Meallerde anakronizm (tarihlendirmede yanılğı) sorunu. *Kur'an Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum içinde Bölüm*, Çağrıcı, M. (ed.).
- Makdisi, G. (2004). *Ortaçağ'da yükseköğretim: islâm dünyası ve hıristiyan batı*. (çev: Ali Hakan Çavuşoğlu ve Hasan Tuncay Başoğlu), İstanbul: Gelenek Yayınları.

- MEB, (2018a). DKAB Programı: https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/25182918_DKAB_4-8_9-12_OgretimProgramiTurkce.pdf?CHK=641d8822df8ace38367efe0f3d61c8d4 (Erişim Tarihi: 27.09.2023).
- MEB, (2018b). TDB Programı: [http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20221229135219814-TDB_Ortaokul_%C4%B0HO_DOP_%20\(2018\).pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20221229135219814-TDB_Ortaokul_%C4%B0HO_DOP_%20(2018).pdf)
- Meriç, C. (1996). *Bu ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meydan, H. (2016). Doktriner düşünce ve din eğitimi: anlamlı öğrenme ve bireysel manevi tecrübe bağlamında bir değerlendirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (0), 40 (November 2016): 85-114.
- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih öğretiminde anakronizm sorunu: sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarındaki kurgusal metinler üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 37-58. www.sosyalbilgiler.org
- Ritter, H. (1986). *Dictionary of concepts in history*. Westport: Greenwood Press.
- Süt, A. (2013). Klasik vaaz kaynaklarının kelami (itikadi) açıdan değerlendirilmesi. *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu I*, (17-18 Aralık 2011), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, içinde (ss. 285-299), Ankara.
- TDB. (2021). *Temel dini bilgiler ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tosun, C. (2002). *Din eğitimi bilimine giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Anakronizm. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: Eylül, 27, 2023).
- Uzun, N. (2018). Kur'ân'ın ayetlerini suistimal etmek: tefsirde anakronizm. *Uluslararası İslam ve Yorum II Sempozyumu* içinde. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Vural, A. G. R. A. & Kutlu, Y. D. D. O. (2004). Eleştirel düşünme: ölçme araçlarının incelenmesi ve bir güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4370/59779>
- Yakıt, İ. (1995). Çağdaş problemler ve inanç buhranına karşı dinî yayınlar. 1. *Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*: (1-5 Kasım 1993). 2. Cilt içinde, (ss. 418-428), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the problem of anachronism that we encounter in the contents of formal and non-formal religious education is discussed. In the light of this concept defined as "taking something, a concept or event out of its real historical context and ignoring the fact that the past is different from the present with its basic features", religious concepts that constitute the content of religious education are discussed. The possible reasons and problems caused by this approach, which manifests itself as detaching the context of other subjects and processes in education, and presenting them as the only knowledge and truth of all times, or ignoring the relationship of the contents in question with the time in which they were created, are discussed. In order to solve this problem, which prevents the desired individual and social gains of religious education and which we try to explain with the concept of anachronism, we first tried to analyze the mental background that feeds this approach. In this context, by analyzing the factual, conceptual and interpretive dimensions of anachronism in religious thought, the framework of the problem has been tried to be clarified and thus suggestions have been developed for the solution of this problem that limits the effectiveness and efficiency of religious education. In this context, the impact of anachronism on religious scientific and educational approaches is emphasized. It is aimed to reveal the effects of this approach, especially in the formal and non-formal religious education carried out in our country. The data of the research on this subject was obtained using the document analysis method, which is a type of qualitative research. Examples of the effects of the anachronistic approach are analyzed in the traditional sources used to create the content of religious education and in the way religious educators deal with traditional interpretations on certain religious subjects. In the examinations made on the sources such as tafsir, hadith, fiqh and sirah, which constitute the content of formal and non-formal religious education, as well as on the sample texts selected especially in the DKAB textbooks, anachronisms were found in the reading of basic texts, the way religious references were used, the transfer of narrative-based information and the language used in the educational processes. It can be seen that there are various expressions and evaluations caused by this approach. Despite some principled measures taken by the Ministry of National Education against the anachronistic approach of the Presidency of Religious Affairs in formal education, it is seen that this problem continues in practice. It is seen that factors such as literal reading, lack of knowledge of language and history, bias, and bigotry in thought play a role among the problems that lead to the anachronistic approach, which continues to exist as a problem in religious education. It is understood that in order to overcome this problem, in-depth field knowledge, analytical and critical thinking, and advanced general cultural knowledge are needed in formal and non-formal religious education processes. It is understood that it is especially important for teachers to be cautious about all kinds of anachronisms and to make their students sensitive and equipped in this regard. The measures to be taken against anachronism, which has been identified as a problem area in formal and non-formal religious education, have been categorized within the framework of theological and educational scientific approaches. In terms of religion, prioritizing scientific and research-based knowledge about religion, avoiding information that is not included in the original sources of religion, observing the distinction between revelation and what is understood from revelation, observing the distinction between what is periodic and regional and what is universal; From an educational scientific perspective, it has been concluded that educational approaches that develop critical thinking skills and high-level mental processes will be effective in creating a cognitive awareness against anachronism.